

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційну роботу Чорноморець Євгенії Матеївни
«Теоретичні основи християнсько-неоплатонічної естетики
Максима Сповідника: історико-філософський аналіз»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських
наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії

Максим Сповідник – ключова постать не лише для історії східної патристики, але й для християнської філософії Середніх віків в цілому. А важливість останньої для історії філософії Заходу складно переоцінити. Історико-філософська реконструкція теоретичних основ символічної теорії Максима Сповідника є безумовно актуальною темою для дослідження.

Тривалий час негативне ставлення до релігійної філософії Середньовіччя, знецінювало «темні віки» в очах дослідників, зокрема тих, хто обстоював принципи історичного матеріалізму. Тому вітчизняні розвідки цього, безумовно цікавого матеріалу, здебільшого датовані періодом вивільнення методології історії філософії з «лещат історизму». Популярність настанови, що принцип «Філософія – служниця теології» нівелює самобутню цінність філософії Середніх віків, залишилась у минулому, та водночас, усі розвідки в царині філософської медієвістики потребують ретельного обґрунтування власної методології. Переважання історично-богословського та естетико-центричного підходів в розгляді доробку Максима Сповідника вітчизняними дослідниками в минулому та позаминулому століттях підкреслює актуальність саме історико-філософських розвідок його спадщини.

Не лише в Україні але й в світі в цілому, зацікавленість дослідників філософією патристики знайшла своє втілення в значній кількості відносно сучасних розвідок і ми можемо погодитись зі ствердженням авторки: «певного наукового буму, особливо у франкомовному та англomовному академічному середовищі» (с. 14). В першому розділі, присвяченому визначенню джерельної

бази та теоретико-методологічній основі дисертації, дисертантка ґрунтовно продемонструвала складне і водночас поєднуване розмаїття підходів та настанов в дослідженнях християнської неоплатонічної теоестетики. Особливо цікавим з погляду розвитку історико-філософської методології є доробок мислителів, зокрема Гарта Д. та Манусакіса Д.П., що заперечують дійсні принципові відмінності між теологією та філософією (с. 65). Слушним і плідним слід визнати застосування міждисциплінарного підходу в поєднанні здобутків історико-філософії та релігієзнавства.

Аргументованість позиції Лур'є В.М., на яку спирається Євгенія Матеївна (с. 42), дозволяє визнати першочергову важливість виявлення історії смислових концептів Античності (передовсім Аристотеля), що здобули нового термінологічного виразу і християнського тлумачення в творчості Максима Сповідника. Авторка не лише цілісно і системно відтворює здобутки інших дослідників у визначенні та поясненні термінологічного інструментарію представників східної патристики, але й демонструє самостійність обґрунтування власної позиції. Дисертантка переконливо доводить, що увесь спектр ключових тем філософсько-теологічних дискусій раннього Середньовіччя Максим Сповідник розкрив, осмислив і розвинув: «послугуючись концептом образу» (Там само).

Цілісний аналіз та чітке визначення специфіки теоретичних основ естетики Максима Сповідника стали можливими завдяки виваженій аргументації авторки та ретельності лексикографічного аналізу історії формування та розвитку ключових філософських термінів патристики: *ousia*, *energeia*, *dynamis*, *logos*, *eikon*, *hypostasis*, *persona*, *homoiosis*, *theoria* та їх адаптації в перекладах лексикону Святого Писання. В другому розділі дисертації присвяченому ідейним джерелам теоестетики Максима Сповідника, Чорноморець ґрунтовно розкрила специфіку поглядів Василя Великого та автора Ареопагітик.

Естетична герменевтика Максима Сповідника є своєрідним «ключем» для розуміння його внеску до історії філософії в цілому. В третьому розділі

присвяченому аналізу онтологічних засад символізму та теургії у вченні Максима Сповідника дисертантка розкрила тему належного в аскетичній практиці та в осягненні символічної реальності світу людиною. Абсолютно виправданою є висновок дисертантки, що: «Поняття образу (eikon), як правило, використовується Максимом саме в антропології, у вченні про людину як образ та подобу Бога» (с. 184). Логічним є розгортання теми людини як богообразної істоти крізь концепти Краси, Блага, Любові, людських свободи та наміру, Храму та аскези.

Особливої цінності і прикладного значення даному дисертаційному дослідженню надає те, що в ньому здійснюється не лише історико-філософська реконструкція вчення Максима Сповідника але і його реактуалізація втілена в розв'язанні дослідницьких завдань четвертого розділу. Слушним і цікавим є висновок Євгенії Матеїви, що: «Сакральний образ, зображуючи минуле, одночасно відкриває його причетність до вічності та тим самим актуалізує минуле» (с. 245) Естетично-виховна дія сакрального образу на людину постає, таким чином, ключовою причиною визнання адекватності художнього виразу богословських істин (с. 246).

Дисертація має чітку і логічну структуру і складається з анотації (двома мовами), вступу, чотирьох розділів, десяти підрозділів, висновків та списку використаної літератури до кожного з розділів та підсумкових загальних висновків в кінці роботи.

Наукові результати дисертації повною мірою відображені у публікаціях Чорноморець Є.М. (одна стаття в іноземному періодичному науковому виданні, дев'ять у наукових фахових виданнях України), а також апробовані в роботі міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій (с. 5-6 автореферату). Загальні висновки дисертаційного дослідження Чорноморець Є. М. є чіткими, виваженими і самостійними.

Дисертаційне дослідження Є. М. Чорноморець виконане на високому науковому рівні і зауваження та запитання, що виникли в процесі

ознайомлення з ним, жодним чином не применшують позитивної оцінки цієї праці:

по-перше, обґрунтування того, що в історико-генетичному аналізі ідейних джерел Максима Сповідника, слід звернутись передовсім до спадщини Прокла, Ямвлиха та Василя Великого і автора Ареопагітик є недостатньо чітким і, скоріше, справляє враження данини усталеній традиції, аніж є реалізацією певного оригінального осмислення виправданості такого підходу. Автор визнає об'ємність теоретичних витоків вчення Максима Сповідника, які сформовані спадщиною Аристотеля (с. 42), Марка Подвижника, Варсонофія, Оригена, Григорія Ниського (ст. 136), Климента Александрійського (с. 174) і було б доречно означити чіткі критерії вибору тих джерел яким в цій науковій праці приділено максимум уваги;

по-друге, плідність даного дисертаційного дослідження була б посилена, якби автор використала також лексику сучасних логіко-семантичних теорій (зокрема референції та денотації і символічної логіки) для розкриття теорії сакрального образу у Максим Сповідника;

по-третьє, розкриття позиції Джона Пантелеймона Манусакіса (с. 64-66) авторка здійснює на основі англomовного видання його твору «God after Metaphysics. A Theological Aesthetic» (с. 85), що є безумовно гідним поваги підходом, та водночас хотілося б почути думку Євгенії Матеївни щодо російського перекладу цього твору Дарією Морозовою опублікованого в 2014 році у видавництві «Дух і літера»;

по-четверте, у висновках до третього розділу присвяченого естетичній герменевтиці Максима Сповідника, бракує чіткого визначення лексеми «естетична герменевтика»;

по-п'яте, переклад слова «theoria» словосполученням «умове споглядання» (с. 150) вартій більш чіткого обґрунтування, адже цей неологізм може стати частиною українського лексикону.

Зміст автореферату належним чином і достатньо повною мірою відображає структуру, основні положення, результати та висновки дисертаційної роботи й дає цілісне уявлення про проведене дослідження.

Дисертація Євгенії Матеївни Чорноморець «Теоретичні основи християнсько-неоплатонічної естетики Максима Сповідника: історико-філософський аналіз» є завершеною науково-дослідницькою працею, що містить нові науково обґрунтовані результати, які дозволяють: встановити історичний зв'язок неоплатонічної та патристичної естетик та розкрити специфіку розвитку останньої у вченні Максима Сповідника; поглибити розуміння впливу вчення Максима Сповідника на формування теоретичного обґрунтування візантійського іконошанування та на сучасну православну теологію; а отже, сприяють розвитку вітчизняних історико-філософських досліджень, і становлять плідний здобуток для світової науки.

Актуальність дослідження не викликає сумнівів, рівень вирішення поставлених завдань, наукова новизна дисертації та ступінь обґрунтованості винесених на захист наукових положень, відповідають кваліфікаційним вимогам МОН України до кандидатських дисертацій, вимогам пунктів 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., зі змінами, затвердженими Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р. та № 567 від 27 липня 2016 р.

Авторка представленої роботи, Євгенія Матеївна Чорноморець, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії.

**Офіційний опонент,
доцент кафедри історії філософії,
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
кандидат філософських наук, доцент**

Г. В. Гнатовська

(Handwritten signature)